

C.R. BIBLIOTHECA UNIVER. JAGELL. CRACOVIENSIS
30601
Mag. St. Dr.
P

V
B
J
C
30601

HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNE

OPISANIE

MIASTA PEKINU

CIEKAWSZE OD INNYCH EDYCYI

PRZEZ JP. SZTRITTERA DZIEIO-PISARZA

WYDANE

a PRZEZ IGNACEGO MANUGIEWICZA

Tł. do Exp: Ros: J.K.Mci y Rzpltey

Z ROSSYISKIEGO JĘZYKA

Przetłumaczone.

W WARSZAWIE

w Drukarni Nadw: JKMci y P. Kommissyi Edu. Nar:

Roku 1787.

BIBLIOTHECA
UNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS
30.601.I

DO CZYTELNIKA

Historya rozumu ludzkiego, naydokładniey nas przekonywa, że zdarzone obroty, y odmiany w przeszłych wiekach na Swiecie, iedne wcześnie uprzedzaią przypadki, ktorych kto inny na sobie doświadczał, drugie dla swego zaszczytu, zostawuią Potomności do naśladowania drogę.

Każda Monarchia, każde Państwo, ktore od naydawnieyszych

czasów, w ciągłym utrzymuie się rządzie, zostawuie aż dotąd takie przykłady, ktore albo z Religii, lub z Prawa albo Nauk, lub z obrządkow, albo z innych kraiowych ozdob, ieżeli nie w całości, to przynaymniey po części naśladować należy.

Między innemi, Monarchia Chińska początek swoy ieszcze przed Narodzeniem Chrystusa biorąca, ten u siebie aż dotąd starożytnością upoważniony zatrzymała zwyczay, że w Sali Pałacu *Pekinskiego*, tak Monarchom Tym, ktorzy się Panowaniem wsławili, iako też y znakomitym Mężom, ktorzy chwalebnemi Dziełami, w Oyczyznie zaiaśnieli, wystawuie z Napisami Tablice, dla ich chwały, y pamiątkę tego

wſpomnienia, uroczyſtym obchodzi ſpoſobem.

Jak każde Kroleſtwo, tak y Naſza Oyczyzna miała y Wielkich Monarchow y znakomitych Mężów. Pierwſi do okoliczności ſtoſuiąc ſię, umieli rządzić z ſławąNarodu; Drudzy przy Doſtoieńſtwie Krolow ſtoiąc odwracali razem z Niemi od Oyczyzny te klęſki, ktore nad Nią wſiały, przez co łączyli ściśley, ten między Tronem, y Narodem związek, ktory mocnym dla obcych ſtawał ſię poſtrachem.

Godne uwielbienia te Ukoronowane Oſoby, ieżeli nie z taką uczyſtością (o iakiey doczytuiemy ſię w Chinach) Panowania ſwoiego odbieraią Pamiątkę, przyiemnieyſzą ieſzcze maią wdzięczność w ofierze,

ktorą Nayiaśnieyszy Stanisław August, Przodkom swoim w Marmurowym okazał Pokoiu, a ktorą Potomność szanować będzie.

Gdy tym sposobem Sprawiedliwy Ten Monarcha Przodkow swoich uwiecznił Pamiątkę, czyliż y Znakomitym w Oyczyznie Mężom zasłużonego nieoddał szacunku? racz przeczytać łaskawy Czytelniku, takie za Niemi na wzor *Pekińskich* Tablic, w Sali Zamkowey wydane do Potomności świadectwa: *Hic manus ob Patriam pugnando, vulnera passi — Quique Sacerdotes casti, dum vita manebat — Quique Pii Vates, & Phœbo digna locuti — Inventas, aut Qui vitam excolluerê per Artes — Quique sui memores, alios fecerê merendo.*

Trwała to nadgroda za zaſługi, bo ią żaden czas niepamięcią nie zatrze, każdy zaś biorąc tych Mężow za przykład z uſzanowaniem przed Niemi, pochyli głowy, y Panowanie Mądrego Krola uwielbiać będzie.

HISTO.

HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNE

OPISANIE

MIASTA PEKINU (a).

Pekin (b) Głowne, y Stołeczne Miasto Cesarza Chińskiego, leży na żyżney rowninie, y po wyrachowaniu *du Halde* odsadzone iest od

A

(a) *Chociaż* du Halde *w Tomie I. na kar:* 135. *y inni Autorowie, wydali iuż na świat* Opisanie Miasta Pekinu, *iednakowoż nie sądzę tego za rzecz zbytnią, kommunikować y te małe zniesie-*

większego muru na 20. Francuſkich mil, a z opiſania pewnego *Roſſyiſkiego* Podróżnika na 15. *wierſt* (c)

---

nic, wyięte z rękopiſma pewnego Francuſkiego Jezuity, ktory na początku teraz panuiącego Ceſarza Can-Lun *około 1735. Roku ſam mieſzkał w* Pekinie. *Ponieważ Plan, do ktorego ſtoſuie ſię ninieyſze* Opiſanie *nieznalazł ſię; więc na dopełnienie tego, wziąłem dwa inne, z ktorych ieden ſporządzony ieſt, przez* Roſſyiſkiego *Kapłana, a drugi pewnie przez Jezuitę. Te obydwa w pryncypalnych okolicznościach zgadzaią ſię y z* du Halde. *Jak pomieniony Rękopiſm: z ktorego wyiąłem to* Opiſanie, *tak y obydwa Plany, doſtał J. P.* Müller *Konſyliarz, od wiary godnego człowieka, w ten czas ieſzcze, kiedy on będąc w* Sibirze *ſzczegulniey ſtarał ſię, o zebranie* Kitayſkich (*) *wiadomości.*

(b) *Nazwiſko* Pekin, *znaczy Połnocną ſtronę, a* Jankin *Południową.*

(c) *Pięć* wierſt *rachuie ſię na milę.*

(*) Chiny Połnocne, nazywaią ſię *Kathai* albo *Kitay*, a Narod *Kitaycami*.

ſkłada ſię zaś z dwóch Miaſt, z ktorych każde, ieſt murem oprowadzone.

Po śrzodku pierwſzego, y głownieyſzego Miaſta, nazywaiącego *King-Czing* ſtoi Ceſarſki Pałac, ktorego zewnętrzny okrąg *Kong-Czing*, a wewnętrzny *Tee-Kin* nazywa ſię. W tey ſtronie mieſzkaią po większey części *Manzurowie, Kitaycy, Mungałowie*; inne Narody, poſiadaią drugą głowną część Miaſta, ktorą du Halde *Lao-Czing*, a *Roſſyanie* ſtarym Miaſtem nazywaią.

W *King-Czing* rachuieſię 9. Bram, w Południowey ſtrónie 3, a w innych częściach po dwie. Na czterech rogach (z których ieden, trochę ku Północno-Zachodniey ſtronie ieſt wklęſły) ſtoią czworogranne

Gmachy, podobne do Fortec, y służą za Arſenał, czyli Skład na łuki, ſtrzały, broń, przyłbice, kołczany, kopiie, pomnieyſze armaty, y tam daley.

Lao-Czing, ma 7. Bram, 3. w Południowey ſtronie, iednę ku Wſchodowi, y po iedney w północnych rogach. Większa część leżąca ku Połnocy, odgranicza ſię nie wielką rzeczką.

Przed każdą Bramą ieſt Rynek, albo wolny plac, w obſzerności więcey, aniżeli 360. ſtop maiący, oprowadzony murem, ktory w ſzerokości y wyſokości drugim murom wyrownywa. Rynki te, wielką ſą Miaſta ozdobą.

Większa Brama w Południowey ſtronie *King-Czing*, nazywa ſię *Tſin-Men*, a podług *du Halde*

opiſania, *Czing-Iung-Men*. Przez tę Bramę wchodzi ſię na większy Dziedziniec, oprowadzony wſpaniałym murem, maiącym 3. Bramy, z ktorych iedna prowadzi na inny Dziedziniec, gdzie ſtoią Gmachy, nazywaiące ſię *Tay-Miao*. Tu ſię konſerwuią Tablice ſławnych Przodkow, Panuiącego Ceſarza, y Tych Poddanych, ktorzy Monarſze okazali znakomite uſługi. Te Gmachy odwiedza Ceſarz z dyſtyngwowanemi Oſobami uroczyſtym ſpoſobem. Drugie Gmachy nazywaiące ſię *Szetſitan*, bywaią odwiedzane dla pamiątki Tych, ktorzy do Państwa *Kitayſkiego* rolnictwo wprowadzili. Do drugiego Pałacu, bliſko Ceſarſkiego leżącego, zgromadzaią ſię w pewne czaſy Gubernatorowie, y Xiążęta, dla odebrania Ceſarſkich

rozkazow, y w ten czas w różnych Salach *Mandarynowie* częstuią ich Herbatą, y zapisuią Imiona. Jeżeli zaś ktory z Nich na czas naznaczony, tamże stawić się niemoże, więc powinien o tym pierwey dać wiadomość. W tymże samym Pałacu płacący dań Dziedzice, albo od nich zesłani, wykonywaią przysięgę wierności, y odbieraią od Cesarza zwyczayne podarunki.

Nad większą Bramą *Umen*, wymurowana ozdobna y wysoka Wieża z wielkim Dzwonem, w ktory w ten czas dzwonią, kiedy Cesarz wyieżdża z Pałacu, albo do niego powraca. Przez tę y drugą Bramę, przechodzi się do innego Pałacu, z ktorego w Połnocney stronie iest przeyście do drugiego, nazywaiącego się *Tay - Hotien*, albo Pałac

Większego Kongressu, ukształcony pięknemiBalkonami. Na Nowy Rok, y w inne czasy, odprawuią tu Ministrowie przed siedzącym na Tronie Cesarzem w Sali *Taygo-Tien* pewne ceremonie, y w ten czas, oprócz Xiążąt y Ministrow, bywaią y inne pierwszey dystynkcyi Osoby. W tymże mieyscu, przypuszczani bywaią na Audyencyą Zagraniczni Xiążęta, Ich Posłowie, y wchodzą wspaniałemi wschodami.

W Połnocney stronie *Taygo-Tien*, iest drugi Pałac, gdzie Xiążęta, Przednieysi Panowie, Ministrowie, y Stany Państwa, powinni codziennie z kolei stawić się, dla przyięcia Cesarskich rozkazow, albo li też podania swoich Memoryałow.

Daley ku Połnocy widać Poko-

ie Cesarza, Cesarzowey, y innych żon. Wszystkie te mieszkania obwiedzione murem, maiącym w Południowey stronie wspaniałą Bramę. Mur, ktorym oprowadzone Pokoie Cesarza y Cesarzowey, wyższy iest nad inne. Wolne place, zastępuią ogrody, pełne Drzew y Fontan, gdzie mieyscami wystawione są nie wielkie Pokoie dla Rzezańców.

Ku Zachodowi od *Taygo-Tien*, stoi wspaniały Pałac *Tsining-Kong*, w ktorym pod czas rezyduie owdowiała Cesarzowa. Przy tym Pałacu są przepyszne ogrody. Ku Wschodowi od *Taygo Tien*, pomurowane wspaniałe Apartamenta, w ktorych za czasow Cesarza *Kang-Gi* mieszkał Następca Tronu.

W środku *Kong-Czing* albo *Tee-King*, znayduią się Sądowe Subsel-

lia, rożne Prowiantowe Magazyny, Fabryki, Apteka, Cesarska Drukarnia, Szkoły dla *Kitaycow*, y *Manzurow*, y liczne *Oratoria*. Na iedno z tych oznaczone ku wygodzie *Lamy* (e), użyto nadzwyczaynie wielkiego kosztu.

Na obszernym Placu obwiedzionym murem, leżącym w Połnocney stronie Cesarskiego Pałacu, znayduie się *Kinchan*, czyli Cesarski *Dom Rozrywki*, ktory za czasow teraźnieyszych przedziwnie przyozdobiony. Przy tym Domie, są zaprowadzone ogrody, ulice wysadzone drzewami, wystawione wspaniałe mieszkania, dla Kapelii, y Komedyantow. Tu się znayduie sztucznie wyrobiona góra.

(e) *Naywyższy Kapłan Tatarski.*

Na Zachod od *Kinchana*, y *Teekina* widać obszerne Jeziora z pomiędzy ktorych na kępie iednego stoi biała Piramida *Peta*. W tym mieyscu z rozkazu Cesarza wystawione *Amphiteatrum*, y liczne niewielkie rezydencye, ozdobne galerye, po części pokryte, a po części otwarte, z ktorych widać naypięknieysze Jeziora położenie. Znayduią się ieszcze trzy *Oratoria*. W teyże cyrkumferencyi, stoi wspaniały Gmach, y *Oratorium*. W pierwszym wystawiona miedziana wyzłocona Statua, nadzwyczayney wielkości, ktorą nazywaią *So* (f). *Ing-Tay*, iest Pałac z prześlicznym

---

(f) *Może być* So-sum, *ktory za zdaniem* Coupleta, *panował w 58. Ciclu, zaczętym w 724. Roku po Narodzeniu*

ogrodem, Salami, y ulicami ozdobiony. W drugim Pałacu konserwuie się Tablica, oznaczaiąca pamięć Cesarza *Kangi*, Dziada Cesarza *Can-Lun* posiadaiącego Tron w 1735. Roku, po Oycu swoim *Jung-Czing*. Podczas Cesarz bywa przytomny w tych Apartamentach, y obchodzi pamiątkę tego Wielkiego y szczęśliwego Monarchy.

W Zachodniey stronie *Goang-Czing*, znayduie się Collegium Francuskich Jezuitow. Te leży pod 39. *stopniem* 55. *min:* y *kilko sekundami*, Północney szerokości y 114. *stopniami* daley ku Wschodowi leży, aniżeli Paryskie Obserwatorium.

Chrystusowym, iednakże y to być może, że Ona oznacza y Pierwszego Kitayskiego Jmperatora Fo-Gi.

Wſpomnione położenie potwierdza ſię, licznemi Aſtronomicznemi Obſerwacyami.

Oprocz tego *Portugalſcy* Jezuici maią w *Pekinie* dwa *Collegia* y Kościoły, gdzie mieſzkaią y innych Państw Jezuici, y dla tego też nazywaią ſię *Portugalſkiemi*, że dependuią od Zgromadzenia Jezuickiego, ktore tam przez Krola *Portugalſkiego* ieſt zaprowadzone.

W Południowey ſtronie *King-Czing*, po prawey ręce Bramy, ſtoi *Roſſyiſki* Poſelſki Pałac, y *Roſſyiſka* Cerkiew, pod tytułem *Oczyſzczenia Maryi*, ktorey było za czaſow naſzego Piſarza, lat 70. od wyſtawienia. Druga *Roſſyiſka* Cerkiew poświęcona *S. Mikołaiowi*, wyſtawiona przez *Roſsyiſkich* Niewolnikow, w *Albaſsynie* zabranych,

ktora ſtoi w Połnocno-Wſchodniey ſtronie, niedaleko od połowy obmurowania *Goang-Czing*.

W Połnocney ſtronie *King-Czing* prawie w śrzodku, ſtoią na rozległym Placu Wieże, z tych na iedney znayduie ſię bęben, w ktory bębnią przy uroczyſtych wiazdach, a na drugiey *Czan-Leon* zwaney, wielki Dzwon, w ktory dzwonią podczas *patrolow*. Wieze te wyſtawił *Jungło* Ceſarz, III. w porządku z *Mingſkiego* Panowania.

Pałac, w ktorym dawniey rezydował Czwarty ſyn Ceſarza *Kangi* poſiadaiący Tron oyca ſwoiego, pod imieniem *Jung-Czing*, z rozkazu ſyna Iego, Panuiącego teraz Ceſarza *Can-Lun* zruynowany do fundamentu zoſtał, a na mieyſce iego, wyſtawiony nowy bardzo wſpa-

niały. W iedney Sali tego Pałacu, konſerwuie ſię ſławna Tablica Ceſarza *Jung-Czing*, y te Pokoie, w ktorych Ceſarz obchodzi pamiątkę oyca ſwoiego, przybrane ſą nad zwyczay wſpaniale. W tymże mieyſcu za teraźnieyſzego Panowania, ieſt wymurowane *Oratorium* dla *Tybetſkich Lamow*, y ſtancye dla 300. *Lamowych* Kapłanow, ktorzy maią u ſiebie do 700. uczniow po części z *Kitaycow*, a po części z *Manzurow*, uczących ſię u nich *Tybetſkiego*, albo *Tangutſkiego* ięzyka, nauk, y kunſztow, Matematyki, Lekarſkiey ſztuki, y Wiary. Oprocz tych, mieſzkaią tu Snycerze y Malarze; ten Gmach w ozdobie, y wſpaniałości nieuſtępuie ani *Pekinſkiemu* Pałacowi, ani tym Apartamentom, ktore ſię teraz mu-

ruią przy Cesarskich do *Rozrywek* Zamkach.

Cesarskie Rezydencye *Kowetsekien* warte są podziwienia, Większa Sala, w ktorey obchodzą pamiątkę *Konfuciusza* nader wspaniała. Oprocz tey Sali, są ieszcze y inne, w ktorych przypominaią sobie Uczniow tego Filozofa, y uczonych ludzi, ktorzy poszli za Jego nauką. Niekiedy sam Cesarz, kończy na cześć *Konfuciusza* uroczystość. Brama, Rezydencye, y Pokoie *Kowetsekien* bardzo są okazałe.

Jedne naywiększe z dwoch Astronomicznych *Obserwatoriow* będące na murze od Wschodu *King-Czing*, niedaleko od Południowego rogu, wystawił Cesarz *Kiaczing*, albo *Czy-Teong* II, *Mingskiego* Panowania.

Sądownicze Sale Miniſtrow, Dworzan, y Oſob przy boku Ceſarſkim zoſtaiących, ſą naſtępuiące: (ſtoią zaś we środku *Tee-King*) 1. Szkoła Gwiazdarſka *Kintgenkien*, 2. *Lipu* Sale *Mandarynow*, 3. *Lipu* Sale obchodow Ceremonialnych, 4. *Ping - Pu Collegium* Woienne, 5. *Rupu* Trybunał dochodow kraiowych, 6. *Tſon-Gin-Fu* Sale dla zgromadzenia Xiążąt, 7. *King-Piu* Sąd Kryminalny, 8. *Li-Fu-Iuen Collegium* Intereſow Cudzoziemſkich z *Tybetcami*, *Eteutami*, y *Roſsyanami*, y powſzechnie ze wſzyſtkiemi Narodami, prowadzącemi Handel z *Kitaycami*, lub przyſyłaiącemi Poſłow z Zachodniey ſtrony przez *Tartaryą*, 9. *Tu-Cza-Iuen*, Sala *Kitayſkich Cenſorow*,

pod kto-

pod ktorych władzą zostaią Mieyscy Sędziowie, y Dozorcy nad Kraiowemi drogami, 10. *Kiiumen Titu* Sala Kommendanta nad 9. Bramami, albo pryncypalnego Rządcy *Pekinu.* 11. Sala *Fu Ina* albo Sędziego Mieyskiego, ktoremu podlegli są liczni inni Sędziowie, nazywaiący się *Tszygien*, ieden z nich ma dozor nad Dzierżawą *Tay-Tsing-Gien*, a drugi nad Dzierżawą *Uang-Ping-Kien*, ktore częścią w Mieście, częścią leżą za Miastem y co w *Pekinie Fu-In*, to w innym mieyscu *Czy-Fu* nazywa się. 12 Sala *Ganlina*, albo wybranych Kraiowych Nauczycielow, inaczey nazywa się *Ganli Uen*, y iest w wielkim poszanowaniu, Jey są powierzone wszystkie wiadomości tyczące się *Kitayskiey* Historyi. Wszy-

ſcy w powſzechności Uczeni, y Szkoły od Niey zależą, y ztamtąd wybieraią ſię ci, ktorzy dzieła, pragnących poſtąpić, na pewne między uczonemi ſtopnie przeglądaią. Z tey Sali wybieraią ieſzcze Autorow, y Mowcow dla Ceſarza y Dworu. Oprocz tych Sal, ſą ieſzcze y inne, zoſtaiące pod dozorem pierwſzych, iaka między innemi ieſt Lekarſka; wſzyſtkich zaś w ogòlności liczyſię do 44.

Kong-Uen nazywaią to mieyſce, zkąd wychodzą dzieła, ktore idą pod roztrząśnienie Uczonych. Mieyſce to, zamyka w ſobie mnoſtwo małych Pokoiow, porządnie przybranych dla tych, ktorzy pracuią nad takiemi dziełami; Jzby dla Officyaliſtow, ktorzy ſą przyſtawieni do doglądania porządku, a oſo-

bliwie dla dozoru, ażeby Uczeni wydaiąc swoie dzieła niepopełniali pismokradztwa.

Tszona-Kuting Strażnica, gdzie stoi bęben. Tu powinni tak *Mandarynowie*, iako y żołnierze dzień y noc być na straży. Ieżeli komu za dawnych czasow uczyniona była krzywda, tedy wszedłszy do rzeczoney strażnicy, bił w bęben, dokąd zbiegli się nieodwłocznie Urzędnicy, ktorzy obowiązani byli skargę pokrzywdzonego przełożyć Ministrom, albo rozpoznać dokładnie trefunek, y skarżący się odbierał potym należyto satysfakcyę. Teraz zaś zwyczay używania tego bębna odmieniony, y szczegulnie dla pamięci dawnego *Kitayskiego* Rządu, konserwuią go.

Ty-Uiang-Miao Pałac, w ktorym znayduią ſię Sławne Tablice, wielu dawniey panuiących Ceſarzów.

W czaſie porownania dnia z nocą, obchodzi Ceſarz pamiątkę zmarłych Poprzednikow ſwoich, ktorych naſtępuiące ſą Imiona: *Fogi*, *Czin*, *Nong*, *Goangi*, *Chaogao*, *Czuen-Gin*, *Tyko-Jao*, *Chun*.

Ceſarzowi *Inu*, Fundatorowi Dzierżawy *Gia*, y XIII. Monarchom tegoż Panowania, Ceſarzowi *Czyn-Tang*, Fundatorowi Dzierżawy *Chang*, y innym XXV. tegoż Panowania; *Fu-Fangu* Fundatorowi Dzierżawy *Czuon*, y ieſzcze XXI. tegoż Panowania Fundatorowi Dzierżawy *Gan* y XX. Innym tegoż Panowania, ktorzy poczęści Zachodniemi, a poczęści Wſcho-

dniemi, y poźnemi *Chanami* nazywali ſię; Fundatorowi Dzierżawy *Kin*, y IIII. Jego Naſtępcom; Fundatorowi Dzierżawy *Kin*, w powſzechności z czterema innemi tegoż Panowania, oddawana była cześć w *Tiuang-Miao*. Ten Fundator zburzył Dzierżawę *Kitan*, która także y *Leao* nazywała ſię, y podbił większą część Północnego *Kitaiu*, y *Tartaryi* pod ſwoię Poddańſtwo. W tych Pokoiach obchodzi ſię także pamiątka Fundatora Dzierżawy *Leao* y V. innych tegoż Panowania, ktorego Prowincye leżały w *Tartaryi* lub *Mongolii*; także *Czingis* Chana albo *Temudſzyna*, Fundatora *Mongolſkiey* Dzierżawy *Uen*.

Nadto obchodzą w *Fiuang-Miao* pamiątkę y innych X. Monarchow

tegoż Panowania. Pierwfi czterey Monarchowie tego Pokolenia, *Czingis-Chan*, *Kueu-Ueu*, *Ogotay-Kugan*, *Mengko* władali tylko Połnocnemi Prowincyami *Kitaiu*, lecz *Kublay*, ktorego *Kitaycy* zowią *Uen-Chitson*, podbił całę *Kitayfkie* Państwo pod fwoie Panowanie. Naoftatek obchodzi się tu pamiątka Fundatora Dzierżawy *Ming* y XI. Monarchow po Nim będących.

Cefarz *Ogotay* II. Monarcha Dzierżawy *Uen*, przemogł Panowanie Wfchodnich *Tatarow* nazywaiących się *Kin* albo *Nucze*, y panuiących pod ten czas na Połnocy, kiedy *Tongfkie* Panowanie, było potężne w Południowey Częśći *Kitaiu*.

W *Pekińfkim* Pałacu, y na innych mieyfcach fą Sale, gdzie ob-

chodzi ſię także pamiątka, zmarłych Ceſarzow, teraźnieyſzego *Manzurſkiego* Rządu. Pierwſi dway tego Panowania Ceſarze, rządzili w Wſchodniey części *Tartaryi*. *Czumczy* zaś I. władał *Kitayſkim* Tronem. Panuiący teraz Ceſarz *Can-Lun* ieſt VI. z tego Panowania. Lecz *Couplet* y inni, kładli liczbę Ceſarzów, iednym więcey. Ta zaś omyłka ztąd pochodziła, że lata Panowania Wtorego Ceſarza *Tay-Tsong* dwoiako nazywały ſię, dla czego ſądzili, że koniecznie dway Ceſarze być muſieli.

Nadto w *Ty-Uang-Miao* obchodzi ſię pamiątka y tych Poddanych, ktorzy ſię znakomitemi Dziełami wſławili. Toż ſamo bywa y w Sali *Manzurſkich* Monarchów,

gdzie ſię znayduią z napiſami Tablice Znakomitych Poddanych.

Ceſarzow z Panowania *Tſin*, żyiących przed Narodzeniem Chryſtuſowym w *Ty Uang-Miao* niemaſz, także y tych Monarchow ktorzy panowali na czas krotki w Prowincyach *Tang* y *Gang*.

W każdym Panowaniu, byli y Tacy Ceſarze, dla ktorych Tablic z napiſami, niezawieſzano w *Tyuangſkim* Pałacu, z przyczyny: że Panuiąca dziś Linia, nieuznała Ich godnemi ſławnego Tytułu *Tien-Tee* to ieſt: *Syna Nieba*.

Sien y *Pi*, przyſzedłſzy od Granic *Leatonga* y *Mungalii* mieli Ordy nazywaiące ſię *Topa*, iedna z nich panowała nad *Leatongiem*, y nad innemi połnocnemi Prowincyami *Kitaiu*. Ta

potężna Orda, ktorą *Kitaycy* nazywaią *Uey*, miała różnych sławnych Xiążąt.

Panowanie Iey zaczeło się w 386. Roku, po Narodzeniu Chrystusowym, y ciągneło się więcey przez 180. lat. Przyczyna niewiadoma, dla czego za teraźnieyszego Rządu żadnego Cesarza *Siena* y *Pi* w *Tyuangskim* Pałacu pamiątki nieobchodzą. Z tego wszystkiego pokazuie się, iż gdyby Kroniki *Kitayskie* zaginęły, y w Europie niebyły wiadome, zbior zaś Cesarzow, ktorych pamiątka w *Tyuangskim* Pałacu obchodzi się, dostał się w ręce Europeyskiego Kronikarza, tedy ten, dla ułożenia porządku, ktory Cesarz, po ktorym następował, wieleby zamieszania sprawił.

Stoiące rzędem, w Połnocney

ſtronie tey części Miaſta Gmachy, ſą Magazyny, w ktorych konſerwuią ſię Proch, Siarka, y Saletra. Oprocz tych, ieſt ieſzcze wiele innych ſkładow, na płutna, ſkory, oliwę, ocet, drzewa, węgle, porcelliny, herbatę, pokoſt, iedwab, y tam daley.

Pekin dzieli ſię na ośm części, podług ośmiu chorągwi *Manzurow*, *Mongolow*, y tych *Kitaycow*, ktorych nazywaią *Gancun*. Ci ſię poddali *Manzurom* kiedy oni przyſzli do *Kitaiu*, y od tego czasu *Gankuny* liczni ſą y mężni. Pomienione 8. Chorągwi, dzielą ſię ieſzcze na 24. to ieſt: rachuiąc po 8. Chorągwi na każdy Narod, maiący oddzielnych ſwoich Starſzych, Magazyny y Arſenały.

W Wſchodniey ſtronie *King-*

Czing w bliſkości od Południowo-Zachodniego rogu, znayduie ſię oddzielne zabudowanie, dla chowania Słoniow, drugie dla Tygryſow, trzecie zaś dla iedwabnych robaczkow, y nazywa ſię *Tſan-Uen*.

Trzy Zbożowe Magazyny, wyſtawione ſą bardzo porządnie. Za Bramami zaś, y na wielu mieyſcach Miaſta, ieſt y innych wiele Gmachow, lecz naylepsze y naywſpaniałſze znayduią ſię w Mieście *Tong Czeon*, odległym od *Pekinu* na 4. mile Francuſkie ku Wſchodowi.

W *Pekinie* liczy ſię w powſzechności 33. *Oratoriow*, z ktorych iedne nieco innego ſą, iak tylko Sale, gdzie obchodzą pamiątkę ſławnych Mężow. Pomnieyſzych w *Miao* tak wiele ieſt, iż liczba ich

niewiadoma. Wyiąwszy *Oratoria* w Południowey stronie *Pekinu*, y na Przedmieściach, znayduią się one, nietylko w Cesarskim Pałacu, lecz y u każdego Xiążęcia w Jego Pokoiach.

Pałacow, gdzie rezyduią Xiążęta krwi, liczy się do 37. Ci zaś Xiążęta, dzielą się na rożne Klassy czyli *Tsing-Wan*, Pierwszą Klassę składaią *Kun-Wangi*, Drugą *Peyty*. Trzecią *Peytsy*. Czwartą *Kongi*, albo Hrabiowie, ktorzy się ieszcze na rożne Klassy dzielą y składaią się z *Sztabu* nad Woyskiem dzielących się znowu na rożne Klassy.

Kilko laty przedtym, kiedy te wiadomości były pisane, przykazano było od Cesarza wymierzać okrąg muru *King-Czinga*, *Goang-*

czinga, y *Tſekina*, także ſzerokość ulic, y mieyſce, ktore zaymuie *Miao*, tudzież *Roſsyiſka Cerkiew*, trzy Jezuickie Kościoły, wſpolnie z Jch Kollegiami, y Pałace. Południowa zaś część Miaſta, ktorą Autor tak iak y *du Halde Kitayſką*, a Połnocną *Tatarſką* nazywa, zoſtawiona była na tenczas bez wymiaru. Stopa, ktorey używaią do mierzenia, ma ſię tak do Paryzkiey, iak 1000. przeciwko 1600. y 1800. y chociaż w *Kitaiu*, ſtopy ſą rożney wielkości, iednakże ich zawſze liczy ſię po 1800. na *Li*, y ztąd one bywaią czaſem mnieyſze, a czaſem większe.

Południowa Sciana *King-Czing*, albo część Połnocney ſtrony Miaſta, ma długości od Wſchodu do Zachodniey ſtrony 113. *Li*; Wſchodnia

zaś ſtrona, od Północy ku Południowi, tylko 9. *Li*, i coś krokow ma na długość. Z tego wypada, że Miaſto ma ſigurę niezupełnego czworogranu, iak wielu Autorow, y ſam *du Halde* ſądził.

Równie y Południowa część Miaſta, ma poſtać podługowatego Czworogranu, ktorego długość od Wſchodu ku Zachodowi do ſzerokości, tak ſię ma, iak 40. do 17.

Ponieważ we wſzyſtkich wiadomościach o Mieście *Pekinie*, ieſt wzmianka o Murach y Bramach *King-Czinga*, więc opisanie onych byłoby tu zbytnie.

W Roku 1267. rozkazał *Mongolſki* Ceſarz *Kublay-Chan*, wyſtawić Miaſto *Tatu*, nazywaiące ſię teraz *King Czing*. To Miaſto zamykało w ſobie między innemi

Budowami *King Chan* Pałac *Ung-tay*, *Goang-Czing*, *Tee-Kin*, y tam daley; było oprowadzone Murem, y miało Aſtronomiczne *Obſervatorium*, także wieże dla Dzwonow, y bębnow. Lecz Ceſarz *Jong-Lo Mingſkiego* Panowania, poczynił w tym Mieście wielkie odmiany. W Roku 1406. rozkazał podnieść obmurowanie Miaſta y rozſzerzyć, także przekształcić *Goang-Czing*, Pałac, gdzie mieſzkaią Ceſarz y Ceſarzowa, y inne Budowy *Teekina*, Dziedzińce, Sale, y gdzie ſtoi Tron, albo *Taygo-Tien*, *Ku-Ley*, y *Czuley*. Tenże Cesarz, rozkazał wyſtawić *Sien-Nongtan*, y *Tien-Tan*, znayduiące ſię teraz w Południowey ſtronie Miaſta; rozpoczęte przez Ceſarza *Jong-Lo* Fabryki z przyczyny Woyny z *Man-*

zurami niebyły dokończone do R. 1421. Od tego czaſu w *King-Czing* zaſzły rożne odmiany, y w tym przeciągu wyſtawione były nowe *Niao*, y inne Rezydencye.

Ceſarz *Kiaczing* założył Południową część Miaſta w 1544. Roku. Bramy, y Mury tego drugiego Miaſta, nietak ozdobne, iak *King-Czing*; nad to y Ulice nie tak ſzerokie, y nie w takim porządku utrzymuią ſię. Więcey aniżeli trzecia część onego prożna, reſztę zaś mieyſca zabrały Ogrody y Pola. Okrąg *Siennong-Tana* y *Tien-Tana* bardzo obſzerny, a między temi ieſt ſzeroka droga ku śrzodkowey Bramie *King-Czinga*.

Sien-Nongtan to ieſt: wzgorek ſtarych Rolnikow leżący po lewey

ſtronie

ſtronie drogi na około 6. *Li* w okręgu. Ceſarz zieżdża na to mieyſce każdego Roku orać pole, y przynoſi oſiarę Niebu: Jak ſamo to mieyſce, tak y wyſtawione dla Ceſarza Pokoie niewſpaniałe, lecz obrządek ten poważny, y zaſtanowienia godny. Ceſarz orze przez połgodziny, nie wielki wydział gruntu, ktory przed przyiściem Ceſarza rogożą był pokryty; a potym wſtępuie na wyżſze mieyſce, y ztąd patrzy na trudy Xiążąt, Panow, lub Mandarynów na Polach orzących. Poki Ceſarz pracuie, ſpiewaią Kmiecie dawne Pieśni, zamykaiące w ſobie ſzacunek rolnictwa. Ceſarz, Xiążęta, y inni, odziani bywaią w rolnicze ſuknie, narzędzia zaś do tego, pięknie ſą wyrobione, y konſerwuią ſię w oſo

bnym składzie. Pożęte na tych Polach zboże, składaią do osobnego Gumna, y pilnie strzegą, żeby iak naylepiey doyrzało, przytym staraią się okazać, że na tym mieyscu, ktore Cesarz zorał, żniwo było daleko obsitsze, aniżeli na wszystkich innych. Potym pieką z tego zboża chleby, y wrożnych przypadkach przynoszą ie na Ofiarę Niebu *Changti*. Cesarz przysposabia się do tego obrządku, przez Post, Modlitwę, y samotność. W przeciągu tey uroczystości, staraią się dochowywać pamięć tych lat, kiedy sami Cesarze ziemię orali.

Naprzeciwko *Sien-Nongtana*, leży *Tien Tan*, albo *Gora Nieba*, ktora w okręgu ma około 10. *Li*, wszystko na niey nadzwyczaynie wspaniale. Cesarz w tym mieyscu

ſprawuie Ofiarę Niebu, za powrotem słońca na Lato, y post przez ktory on ſiebie do tego Aktu ſpoſobi w *Tientańſkim* Pałacu, ztąd nazywaiącym ſię *Poſtnym Pałacem*, trwa trzy dni.

Ta Góra przybrana ieſt wſpaniale, u czterech wchodow ſtoią Tryumfalne Bramy, z przedniego marmuru wyſtawione, z okazałemi na tę Gorę wſchodami. Lecz przy tey uroczyſtości, weſzły w używanie, y takie zwyczaie, ktore z dawną nauką *Kitaycow*, o przynoſzeniu Ofiar Niebu niezgadzaią ſię. W tenże dzień, czyni ſię przysługa 5. Planetom, albo Duchowi ich ożywiaiącemu. Niedawno także weszło w zwyczay, iż przytym obchodzie uwielbiaią y pamiątkę Fundatora teraźnieyſzego Panowania.

Zieżdża ieſzcze Ceſarz y w inne czaſy do *Tien-Tan* dla uczczenia dnia zeyścia Poprzedników ſwoich. To podwyżſzone mieyſce wyłożone darniem, y na nim wyſtawiona bardzo wſpaniała Sala, poświęcona *Changti* albo Naywyżſzemu Rządcy, y pamiątce Przodków. Nad weyściem, z rozkazu ktoregoś Ceſarza teraźnieyſzego Panowania, wyryta *Manzurſka* Inſkrypcya *Ap-Kaychan*, to ieſt: *Pan Nieba*, co ſię zgadza z *Kitayſkim* ſłowem *Kien* oznaczaiącym także Niebo. Z weyrzenia na mieyſce na ktorym poſtawiona pamiętna Tablica, widać, że cześć: ktorą oddaią *Changti*, cale różna od tey, ktorą czynią Przodkom.

W tey części Miaſta, znayduią ſię rożne Mahometańſkie Meczety,

y pomieſzkania; a ſądząc z obſzerności, daleko oſiadleyſze od *King-Czinga*. Tu ſą ieſzcze wygodne Gościnne Domy dla przyieżdżaiących do *Pekinu* z Południowych Prowincyi. Znayduiąca ſię *Kitayſka* Szklanna Fabryka w ſwoim ięzyku *Lie-On-Li* nazywaiąca ſię, godna ieſt uwagi. W tey ſtronie ſą bogaci kupcy, handluiący białogłowſkiemi ſtroiami, złotem, drogą rośliną *Ginchong* (h) meblami, Pokoſtem, herbatą, bogatemi materyami, y tym podobnemi Towarami.

(h) du Halde *opiſuie bardzo dokładnie tę roślinę, ktorey Kitayczy w ſztuce lekarſkiey wielki ſkutek przypiſuią w Tomie* II. *na karcie 178. 184. on ią nazywa* Gingſeng.

Znayduią ſię także y wielkie Kſięgarnie.

Mury *Lao-Czinga*, y *King-Czinga*, leżą nie na cztery części Swiata, lecz ſkłaniaią ſię więcey ku Północno-Zachodniey ſtronie, y Południowi na 2 *ſtopnie 30. min.* Architekci tych murow zapewnie używali kompaſu, y być może dyrekcya magneſowey, igły ku tey ſtronie, pod owczas była tak wielka.

Za Bramami *Lao-Czinga*, y *King-Czinga*, zabudowane ſą Przedmieścia bardzo ludne, z przyczyny odprawuiących ſię tam znacznych Handlow. Te można poczytać Miaſtami, ktore maią wſpaniałe *Oratoria.*

Przed Bramą na Wſchod *King-Czinga*, widać wynioſłe mieyſce,

na ktorym odprawuie się uroczystość na cześć Słońcu.

W czasie Wiosennego porownania dnia z nocą, posyła na to mieysce Cesarz Xiążęcia lub iakiego Pana dla posługi Słońcu albo Duchowi, ktory go ożywia. Jest to mieysce bardzo piękne, lecz na reszcie nie ma nic takiego coby zastanawiać mogło; nadto y obrządek, ktory się tu odprawuie, nie iest dawny.

Przed iedną Bramą z Połnocnych *King-Czinga*, iest Góra poświęcona *Tytanowi* albo Ziemi. W czasie powrotu słońca na lato, w tym mieyscu przynosi Cesarz Osiarę Niebu. Teraz rozrożniaią ten Obrządek od tego, ktory na *Tien-Tanie* odprawuie się, lecz za nauką *Konfuciusza* maią te mieysca, ieden

zawſze zamiar przynoſzenia Oſiary *Chang-Ti*, y tak niewiadomo czyli za *Konfuciusza* nauką idzie Ceſarz, czyli oddaie cześć ziemi, albo Duchowi ią ożywiaiącemu, kiedy przynoſi Oſiarę maiącą z dawna za cel *Chang-Ti* podług nauki *Konfuciusza*. Okrąg *Tytana wielki*, lecż nietak wſpaniały, iak *Tien - Tan*.

Przed Zachodnią Bramą *King-Czinga* widac *Uetan*, albo gorę poſwięconą Xiężycowi, dokąd w Ieſienne porownanie dnia z nocą, poſyła Ceſarz Xiążęcia, lub innego ktorego Pana dla oddania zwykłey czci Xiężycowi, albo Duchowi iego ożywiaiącemu. Ceremoniał ten niedawny, ale mieyſce obſzerne y kſztałtnie przyozdobione.

Między obiema Połnocnemi Bramami *King - Czinga*, znayduie ſię

za Miaſtem Obſzerny Plac, gdzie Pieſze, y Konne Woyſka exercytuią ſię. Widać ztąd w Północney ſtronie ozdobne *Oratoria* Konfessyi Lamy, y dwa Monaſtery, na utrzymanie ktorych Ceſarzy *Mongolowie* daią znaczne Summy.

W III. Roku przed Narodzeniem Chryſtuſowym, Ceſarz *Wu-Wang* Fundator Panowania *Czeon*, uczynił Brata ſwoiego *Czao-Konga* Panuiącym Xiążęciem *Jena*. *Jen* zaś ieſt dawne Imie tey ziemi, gdzie teraz leży Miaſto *Pekin*. Tenże Xiąże rozkazał założyć Miaſto, na odległość od *King Czinga* w Południowo-Zachodnią ſtronę na półtory mili Francuſkiey, ktore nazwano *Jeng-King*, y potym to Miaſto ſtało ſię ſławnym, a Panuiący Xiąże onego w Ziemi *Pecze-*

li, y *Leatong* nadzwyczaynie mocnym.

W 222. Roku przed Narodzeniem Chrystusowym Cesarz *Tsin-Chichoang*, osłabił Xiążąt *Ieńskich* pochodzących od *Czao Konga*, y opanował Jch Kraie. Fundator Panowania *Gan*, odmienił rząd Linii *Czynchi-Goanga*. W czasach tego oboyga Panowania, Miasto *Jen* poczytane było za szczegulnieysze, dla Sąsiedztwa z *Manzurami*.

Wytrzymawszy kilka czasow po *Ganowym* Panowaniu *Sienpiscy* Xiążęta ogarneli Prowincyą *Ieńską*. Za czasu Panowania *Tang*, Miasto *Jen* było ieszcze sławne lubo z poniżeniem onego opanowali *Kitanowie* *Manzurską* Ziemię y Prowincye *Szansi-Peczeli*, y *Letong*; Potęga Ich, stała się nako-

niec ſtraſzna. Uczyniwſzy oni Stolicą Miaſto *Jen*, przyozdobili go, y ſławnym uczynili. *Kitanowie* mieli także, iak y po nich będący *Kitayſcy* Ceſarze, między innemi oſobiſtemi zgromadzeniami Matematyczne, y Hiſtoryczne Towarzyſtwa. Hiſtorya o tych *Kitanach* ieſt w *Kitayſkim* y *Mongolſkim* ięzykach. W Kraiu Ich bywali ſławni Monarchowie, ktorzy iakimſiś ſpoſobem mieli porozumienie z *Kalifami*.

Nucze albo *Kin*, przemogli nakoniec Potęgę *Leao* albo *Kitanow*, y Ich Xiążęta, mieli także ſwoią Stolicę w Mieście *Jenie*, ktorę do tak kwitnącego przyprowadzili ſtanu w iakim teraz *Pekin*. *Mongolowie* zburzyli Panowanie *Nucze*, y uczynili *Jenę*

ſwoią Stolicą, lecz *Kublay* ią zruynował, y wyſtawił *King-Czing*. Teraźnieyſzy *King-Czing* ſkłada większą część, wyſtawionego przez *Kublaia* Miaſta, ktorę być może, było obſzernieyſzę od tego na kilka *Li*. Ceſarſki Pałac iuż y w ten czas był znacznym.

Miaſto *King-Czing*, ieſt to ſamo, ktore *Marko-Polo*, *Kanbalu* nazywa. *Kan* albo *Chan*, znaczy Pana, a *Balu* ieſt zepſutę nazwiſko pochodzącę od *Mongolſkiego* ſłowa *Balga* albo *Balog*, to ieſt Miaſto. Z tych więc ſłow, uczyniono Jmie *Balgazun*, albo *Balgazon*, co w *Mongolſkim* ięzyku znaczy Miaſto. Złożone Jmie *Kam-Balu* znaczy Carſkie Miaſto.

Za czaſow *Marko-Polo*, był *King-Czing* Stołecznym Miaſtem

Państwa *Kitayskiego*. Persowie y Arabowie przewrocili *Mongolskie* słowo *Kan-Bału*, albo *Kanbałgazun* lub *Chan - Bałga* w *Kan-Bałyk* albo *Kan-Balek*, co także znaczy Carskie Miasto. Takim Imieniem nazywali *Azianie-Kangsongsu* Stołeczne Miasto *Kiangnonga*, poki te były Rezydencyonalnemi Miastami Xiążąt. Tymże nazwiskiem zwane były Miasta y Wielkiey Tartaryi, kiedy Potężni Dzierżawcy, obierali ie dla swoiey Rezydencyi. Y co teraz powiedziano o *Kan-Balakie* , albo *Kan-Balekie* y tam daley, rownym sposobem można przystosować y do *Ordo-Bałyk*, *Ordu-Bałyk*, albo *Orda* y *Orto*, ktore słowa w *Mongolskim* ięzyku znaczą Państwo.

Mieysce Rezydencyi Cesarskiego

Dworu, nazywali *Orda-Bałga*, *Orda-Bałgazun*, *Ordo-Bałk*.

Fang-King-Czang nazywało się to mieyſce, gdzie zagraniczne Kſięgi chowano, albowiem *Czang* znaczy *Conſervatorium*, albo ſkład, *Fan* zagraniczny, a *King* Klaſſyczna Kſięga.

Mieſzkaiący w *Kanfongie* Stołecznym Mieście Prowincyi *Honana* Zydzi (1) opowiadali pierwſzym Jezuickim Miſſyonarzom, że w *Pekinie* w *Fang-King-Czang* konſerwuie się Hebrayſka Biblia; lecz ci być może oſądzili: iż niewarto ieſt ażeby ią wyſzukiwać w *Pekinie*, lub też ze wſzyſtkim o niey zapomnieli. *Bouvet* zaś Francuſki Iezuita, uſłyſzawſzy o tym chodził

---

(1) Dokładne o tych wiadomości znayduią się u X. Renodota w Dziele Iego *Anciennes des Indes & de la Chine p. 324.*

do *Fan-King-Czang*, ktorę pod ow czas prawie ze wſzyſtkim było zburzonę, a Kſięgi były przenieſione do bliſko leżącego *Miao*, gdzie mieſzkali *Bonzowie* (k), y nieopuścił, żeby y tam niebył z dwoma Jezuitami, lecz praca ich była daremna, albowiem nic oni nie znaleźli, oprocz Alkoranu, y urywkow z Klaſsycznych *Indyiſkich*, y *Lamowych* Kſiąg, lecz y te w złym bardzo były ſtanie. W tym zdawało ſię Xiędzu *Bouvet*, że on widział w iedney ſkrzyni *Hebrayſkie*, *Chaldeyſkie*, y *Syryiſkie* napiſy, lecz *Bonza* niedozwolił mu tych pokazać, kiedy zaś X. *Bouvet* powtornie przyſzedł do *Miao*, wtedy iuż nieznalazł y tych napiſow w tymże mieyſcu, nadto w powſzechności wſzyſtkie Zagraniczne Kſięgi, były przenieſione do Pałacu, a *Miao* zburzony tak, iż od *Fan-King-Czang*, iedno tylko nazwiſko

(k) Kaplani Chińſcy.

zostało. Wczasie przeiazdu Autora tego Opisania przez Miasto *Kanfong-fu* powiadali mu Zydzi, przy drugim Jezuicie, będącym przy nim Tłumaczem, iż on może w *Pekinie* na mieyscu *Fang:King-Czanga*, dostać Zydowską Biblią. Jednakowoż ciż Zydzi sami tam niepostali, a powieść ich zasadzała się szczegulnie na tym, iż oni od dawnych iuż zmarłych Zydow o tym słyszeli. Autor nasz pod bytność swoię w *Pekinie*, wszelkiemi sposobami starał się iey dostać, lecz bez skutku. Pod ten czas niebyło ieszcze y 100. lat, kiedy w *Pekinie* osiadło kilka Familii Zydowskich, ktore przyięły Mahometańską wiarę, y pewny światły Mahometanin, zapewniał Autora, że taż Biblia znayduie się w rękach tych Mahometanow, ktorych Przodkowie byli Zydami, lecz y u tych ta rzadkość nieznalazła się.

